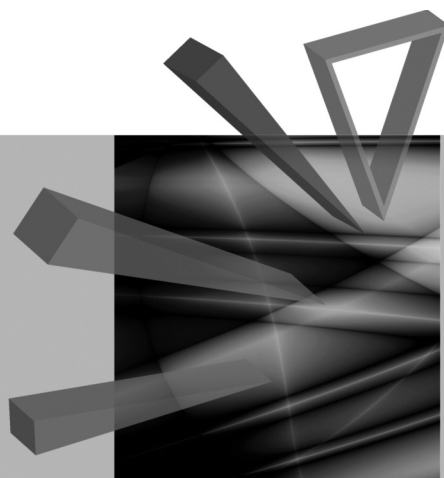

Kształtowanie zrównoważonego rozwoju w reakcji na kryzys globalny

pod redakcją
Andrzeja Graczyka

Recenzenci: Józefa Famielec, Ryszard Janikowski, Dariusz Kielczewski

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia publikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com, a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-127-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Część 1. Identyfikacja problemów zrównoważonego rozwoju w warunkach kryzysu globalnego

Bogusław Fiedor: Trwały rozwój a koncepcja społecznej gospodarki rynkowej	13
Stanisław Czaja: Wybrane informacyjne ograniczenia realizacji strategii zrównoważonego rozwoju	30
Zbigniew Dokurno: Procykliczne i antycykliczne oddziaływania kapitału naturalnego w zrównoważonym rozwoju.....	45
Bogdan Piątkowski: Gospodarowanie zasobami odnawialnymi na przykładzie rybołówstwa wolnego dostępu.....	59
Ivan Telega: Rozwój zrównoważony regionów Polski – próba oceny	77
Łukasz Popławski: Rolnictwo ekologiczne w opinii mieszkańców obszarów chronionych województwa świętokrzyskiego	93
Jacek Juzwiszyn: Wirowe modelowanie sprawiedliwości międzypokoleniowej a kryzys globalny	110

Część 2. Kształtowanie lokalnych koncepcji zrównoważonego rozwoju

Zbigniew Brodziński: Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w strategiach partnerstw terytorialnych	131
Joanna Czerna-Grygiel: Problemy zrównoważenia konsumpcji w globalnej gospodarce opartej na wiedzy	144
Agnieszka Sobol: Partnerstwo publiczno-prywatne jako instrument realizacji lokalnego rozwoju zrównoważonego w dobie kryzysu światowego	158
Anetta Zielińska: Zrównoważony rozwój na obszarach przyrodniczo cennych – szansa czy zagrożenie?	172

Część 3. Zastosowanie instrumentów ekonomicznych na rzecz równoważenia rozwoju

Zbigniew Jakubczyk: Powiązania pomiędzy podsystemem pozyskiwania środków a podsystemem instytucjonalno-prawnym w systemie finansowania przedsięwzięć ekologicznych.....	185
Anna Dubel: Ubezpieczenia od skutków klęsk żywiołowych	196

Piotr P. Małecki: Preferencje podatkowe z zakresu ochrony środowiska w polskim prawodawstwie	213
---	-----

Część 4. Kształtowanie zrównoważonego rozwoju na poziomie mikroekonomicznym

Elżbieta Lorek: Znaczenie struktur klastrowych jako narzędzi wzmacniających konkurencyjność i innowacyjność gospodarki	231
Bożena Ryszawska-Grzeszczak: Zrównoważona konsumpcja jako jedna z szans przełamania kryzysu globalnego	247
Irena Rumianowska: Instytucje nieformalne kształtujące relacje człowiek-środowisko przyrodnicze a wybory i postawy konsumentów polskich....	265
Ewa Jastrzębska, Paulina Legutko-Kobus: Edukacja w zakresie rozwoju zrównoważonego na kierunkach ekonomicznych	281
Mariusz Treła: Inicjatywy na rzecz zrównoważonego transportu drogowego .	308
Krzysztof Posłuszny: Odpowiedzialność środowiskowa jako czynnik przewagi konkurencyjnej w warunkach kryzysu	325
Joanna Ejdyś, Halina Kiryluk: Kryzys globalny a rozwój turystyki na przykładzie województwa podlaskiego	336
Justyna Muweis: Znaczenie ekologizacji działalności przedsiębiorstw dla ograniczania skutków kryzysu	351
Dorota Bargiel: Rola społecznej odpowiedzialności biznesu i zrównoważonego rozwoju w ograniczaniu zjawisk kryzysowych	365
Małgorzata Śliczna: Wybrane sposoby stymulowania rozwoju rynku budynków przyjaznych środowisku	374

Summaries

Bogusław Fiedor: Sustainable development and the concept of social market economy	29
Stanisław Czaja: Chosen informative limitations of the realization of the sustainable development strategy	44
Zbigniew Dokurno: Pro-cyclical and countercyclical impact of natural capital on the economic growth.....	58
Bogdan Piątkowski: Management of renewable resources in an open access fishery	76
Ivan Telega: Sustainable development of Polish regions – an attempt to assess	92
Łukasz Popławski: Organic farming in the opinion of the inhabitants of protected areas of Świętokrzyskie Voivodeship.....	109

Jacek Juzwiszyn: Rotary modelling of the justice between generation and global crisis.....	130
Zbigniew Brodziński: Sustainable development of rural areas in territorial partnership strategies.....	143
Joanna Czerna-Grygiel: Problems of sustainable consumption in the knowledge based economy.....	157
Agnieszka Sobol: Public-private partnership as an instrument of local sustainable development in the time of global crisis.....	171
Anetta Zielińska: Sustainable development in the natural valuable areas – a chance or a threat?.....	184
Zbigniew Jakubczyk: The sub-system of acquisition of means and the institutional-legal sub-system within the system of financing of ecological enterprises.....	195
Anna Dubel: Insurance against natural disasters.....	212
Piotr P. Małecki: Tax preferences for environmental conservation in Polish legislation.....	230
Elżbieta Lorek: The importance of cluster structures as tools for enhancing the competitiveness and innovation of economy.....	246
Bożena Ryszawska-Grzeszczak: Sustainable consumption as a chance to overcome a global crisis.....	264
Irena Rumianowska: Informal institutions shaping the relationships: human - natural environment and choices and attitudes of polish consumers.....	280
Ewa Jastrzębska, Paulina Legutko-Kobus: Education for sustainable development on economic studies.....	293
Mariusz Trela: Initiatives for sustainable road transport.....	324
Krzysztof Posłuszny: Environmental responsibility as a factor of competitive advantage during the financial crisis.....	335
Joanna Ejdyś, Halina Kiryluk: Development of tourism in Poland and Podlasie Voivodeship during crisis.....	350
Justyna Muweis: The significance of ecologization of enterprises' activity for the limitation results of economic crisis.....	364
Dorota Bargiel: The role of Corporate Social Responsibility and sustainable development in limiting the crisis phenomena.....	373
Małgorzata Śliczna: Chosen aspects of stimulating environment friendly buildings market development.....	385

Justyna Muweis

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

ZNACZENIE EKOLOGIZACJI DZIAŁALNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW DLA OGRANICZANIA SKUTKÓW KRYZYSU

Streszczenie: Kryzys gospodarczy i finansowy, dotycząc różnych sektorów gospodarczych, ukazał, jak ważne znaczenie dla gospodarki ma zrównoważony rozwój. Próba minimalizacji zagrożeń dla środowiska wynikających z działalności gospodarczej człowieka znalazła wyraz w ustawodawstwie unijnym oraz w harmonizacji wewnętrznego prawa państw członkowskich. W polskich przedsiębiorstwach coraz większe znaczenie zaczął mieć proces ekologizacji, postępujący według zasad zrównoważonego rozwoju, mający związek z usprawnianiem systemów zarządzania środowiskowego oraz wdrażaniem nowych narzędzi. Proces ekologizacji umożliwia firmom poprawę swojej pozycji na rynku, zwiększając liczbę nabywców, a nawet możliwość rozszerzania działalności na inne rynki.

Słowa kluczowe: ekologizacja, gospodarka odpadami, norma ISO 14001, system EMAS, pozwolenie zintegrowane, CSR.

1. Wstęp

Postępujący rozwój gospodarczy i korzystanie z zasobów naturalnych w coraz większym stopniu zaczęły zakłócać równowagę ekologiczną oraz zwiększać degradację środowiska naturalnego. Negatywne skutki gospodarowania znalazły odbicie w kryzysie ogólnogospodarczym. Kryzys dotykający gospodarkę ogólnoswiatową, jego różne oblicza oraz skutki dowodzą, jak istotne jest, a niekiedy konieczne działanie na wszystkich poziomach gospodarowania zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Kryzysy związane z deficytem niezbędnych w gospodarce zasobów, a w szczególności paliw kopalnych, mają olbrzymi wpływ na wzrost ich cen, a co za tym idzie – wzrost kosztów produkcji oraz transportu. Mechanizmy te powodują pogorszenie sytuacji przedsiębiorstw we wszystkich sektorach gospodarki oraz negatywnie wpływają na wielkość popytu globalnego. Proces ekologizacji jest więc bardzo istotnym rozwiązaniem pozwalającym w znaczącym stopniu osłabić negatywne czynniki prowadzące gospodarkę do recesji, a także przyczynić się do minimalizacji tego typu zagrożeń w przeszłości.

Stosowanie systemów zarządzania środowiskowego, rozwijanie własnej polityki ochrony środowiska, wybór optymalnych narzędzi ekologizacji daje przedsiębiorstwom liczne istotne możliwości o dużym znaczeniu dla nich samych oraz dla środowiska zewnętrznego. Działania te wiążą się również z racjonalną gospodarką odpadami, która przynosi wiele korzyści nie tylko podmiotom gospodarczym, ale ma także istotne znaczenie dla ochrony środowiska oraz dla wszystkich uczestników procesów zachodzących w gospodarce. Proces ekologizacji przedsiębiorstw, jego ciągłe doskonalenie i odnoszenie do zasad zrównoważonego rozwoju może przyczyniać się do łagodzenia skutków kryzysu oraz minimalizować ryzyko występowania kryzysów gospodarczych w przyszłości. Celem artykułu jest przedstawienie procesu ekologizacji jako istotnego rozwiązania licznych związanych ze zjawiskiem kryzysu problemów, z jakimi borykają się firmy, prowadząc działalność gospodarczą. Natomiast efekty środowiskowe i ekonomiczne procesu ekologizacji mogą w istotny sposób wpływać na minimalizację negatywnych następstw tego zjawiska.

2. Proces ekologizacji w polskich przedsiębiorstwach

Polskie firmy podlegały i nadal podlegają nieustannym zmianom, które stały się niezbędne od rozpoczęcia procesu transformacji ustrojowo-gospodarczej. Wymagania w stosunku do polskich firm stały się jeszcze większe w procesie dostosowawczym do norm Unii Europejskiej. Kwestie środowiskowe były istotnym aspektem zmian w ustawodawstwie krajów Europy Zachodniej dużo wcześniej niż w Polsce, co znalazło wyraz w ustawodawstwie unijnym. W Polsce problematyka ta stała się niezwykle ważna, zwłaszcza od momentu rozpoczęcia przełomowych zmian w gospodarce polskiej po 1989 r. oraz w okresie przedakcesyjnym. Wymogi związane z podejściem przedsiębiorstw do kwestii środowiskowych wciąż znacząco odbiegały od tych, które narzucała Unia. Oprócz sprostania rygorom dochodziła kwestia zwiększonej konkurencyjności w związku z otwarciem rynków oraz przepływem towarów i usług. Konieczna okazała się również restrukturyzacja ekologiczna firm, dzięki której możliwa była minimalizacja kosztów poprzez zwiększenie efektywności wykorzystania surowców i materiałów, co prowadziło również do zmniejszenia negatywnego oddziaływania na środowisko. Ponadto ekologiczna restrukturyzacja redukowała ryzyko awarii procesu produkcyjnego oraz poprawiała wizerunek przedsiębiorstwa na rynku. Z jednej strony wymogi, jakie nałożono na firmy przechodzące zmiany w owym okresie, były odgórnie narzucone przez obowiązek wdrażania nowych rozwiązań prawnych w tym zakresie. Z drugiej strony, mimo obowiązkowego charakteru tych zmian, możliwe było uzyskanie społecznej akceptacji dla podmiotów wykazujących troskę o środowisko naturalne.

Z wielu zatem powodów proces ekologizacji przedsiębiorstw stał się koniecznością. Jest on definiowany jako proces prowadzący do poprawy środowiskowych parametrów funkcjonowania, do jego trwałego i ekologicznie zrównoważonego rozwoju [Jabłoński 2001, s. 7]. Jest też ściśle związany z dynamiką zmian w podejściu

do aspektów środowiskowych, dlatego też gwarancją właściwego jego przebiegu jest skupianie się na zarządzaniu środowiskowym i ciągle doskonalenie systemów zarządzania środowiskowego.

Proces ekologizacji wiąże się ściśle z zasadami zrównoważonego rozwoju, zgodnie z którymi powinien przebiegać. Zasady te powinny być priorytetowe również dla całego systemu zarządzania przedsiębiorstwem, w którym zarządzanie środowiskowe stanowi nieodłączny element. Stosowanie ich w zarządzaniu na etapie działalności gospodarczej daje możliwość harmonizacji celów ekonomicznych, społecznych i środowiskowych. Polega ono na uwzględnianiu uwarunkowań ekologicznych w planowaniu kierunków rozwoju firmy, nieprzekraczaniu dopuszczalnych norm ekologicznych oraz dostosowywaniu potrzeb rozwojowych przedsiębiorstwa do społecznych uwarunkowań zewnętrznych. Działania, które ten proces stanowią, wiążą się m.in. z podniesieniem produktywności wykorzystania zasobów środowiska, obniżką energochłonności i materiałochłonności produkcji i redukcją emisji zanieczyszczeń. W procesie tym konieczny jest dobór oraz wdrażanie odpowiednich narzędzi, doskonalących go i pozwalających na rozwój firmy.

Polskie podmioty gospodarcze musiały przejść długą drogę w związku z wdrażaniem skomplikowanego i złożonego procesu ekologizacji. Początkowo większość z nich starała się sprostać normom narzuconym przez ustawodawstwo krajowe, a później unijne. Niektóre z nich, zwłaszcza duże, funkcjonujące w Polsce jeszcze przed rozpoczęciem procesu transformacji ustrojowo-gospodarczej, wymagały szczególnej restrukturyzacji ekologicznej, często wymagającej zastosowania programów dostosowawczych. W wielu przypadkach wiązało się to z dążeniem do usunięcia z niechlubnej „listy 80” grupującej przedsiębiorstwa najbardziej uciążliwe w kraju. Jednak stopniowo zaczęto postrzegać proces ekologizacji jako ścieżkę dającą szansę rozwoju, co wiązało się m.in. ze zmianą podejścia do kwestii środowiskowych w firmach, a także z rozwijającą się świadomością ekologiczną społeczeństwa. Obecnie można wymienić wiele pozytywnych przykładów polskich przedsiębiorstw, w których proces ekologizacji przebiega wzorcowo, przynosząc spektakularne efekty w postaci korzyści ekonomicznych, oszczędności, a także ugruntowania pozycji rynkowej, niejednokrotnie jako lider technologiczny w danej branży. Są to te przedsiębiorstwa, które w ekologizacji widzą szansę na przetrwanie na konkurencyjnym rynku, a także utrzymanie własnej niszy rynkowej i dalszy rozwój.

3. Narzędzia zarządzania środowiskowego zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju

Zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju zapobieganie zanieczyszczeniom i ich ograniczanie to konieczne działania w obszarze zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwie. Aby możliwe było osiągnięcie celów środowiskowych zgodnych z zasadami polityki środowiskowej państwa, konieczne są odpowiednie systemy za-

rzządzania środowiskowego w działalności gospodarczej. Obecnie znane narzędzia zarządzania środowiskowego w Polsce są konsekwencją harmonizacji prawa w dziedzinie ochrony środowiska w okresie przed- i poakcesyjnym. Coraz częściej stosowanie odpowiednich narzędzi staje się koniecznością, nie tylko po to, by firma mogła sprostać obowiązującym wymaganiom, ale także w celu obniżania kosztów, utrzymania konkurencyjnej pozycji, możliwości rozszerzania działalności oraz zdobycia społecznej akceptacji.

Poniżej zostały przedstawione najczęściej stosowane narzędzia zarządzania środowiskowego w polskich przedsiębiorstwach.

Jednym z najważniejszych wymagań dotyczących zarządzania środowiskowego jest Norma ISO 14001. Początkowo funkcjonowało ono jako norma ISO 14001:1996 (Environmental Management Systems – Specification with guidance for use) oraz po nowelizacji jako ISO 14001:2004 (Environmental management systems – Requirements with guidance for use). Narzędzie to z jednej strony znormalizowało system zarządzania środowiskowego, respektując koncepcje współczesnej gospodarki, z drugiej zaś dało firmom możliwość ciągłego doskonalenia. Przez doskonalenie rozumie się powtarzający się proces usprawniania systemu zarządzania środowiskowego mający na celu poprawę ogólnych efektów działalności środowiskowej, zgodnie z polityką środowiskową organizacji. Ponadto norma jest zobowiązaniem do zgodności z obowiązującym ustawodawstwem dotyczącym ochrony środowiska oraz zapobiegania zanieczyszczeniom we wszystkich możliwych elementach środowiska naturalnego, takich jak: emisja do powietrza, zrzuty ścieków do wody, gospodarka odpadami, zanieczyszczanie podłoża gruntowego, oddziaływanie na społeczeństwo, wykorzystanie surowców i zasobów naturalnych [Matuszak-Flejszman 2010, s. 33].

Kolejnym ważnym narzędziem mającym wpływ na doskonalenie procesu zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwie jest rozporządzenie EMAS (Eco Management Scheme, System Ekozarządzania i Audytu), które obowiązuje we Wspólnocie od kwietnia 1995 r., natomiast zostało opublikowane jako EMAS II 19 marca 2001 r. w postaci rozporządzenia (WE) 761/2001. Zakłada ono dobrowolny udział organizacji w systemie zarządzania środowiskowego i audytu we Wspólnocie.

Podstawą systemu prawnego EMAS w Polsce jest ustawa o krajowym systemie ekozarządzania i audytu [*Ustawa z dnia 12 marca 2004 r...*]. System EMAS pomaga organizacjom przestrzegać przepisów ochrony środowiska przy zarządzaniu ochroną środowiska oraz wprowadzaniu zmian wzorców produkcji i konsumpcji w kierunku bardziej zrównoważonym.

Następny ważny dokument mający wpływ na doskonalenie systemu zarządzania środowiskiem to Program Odpowiedzialność i Troska (Responsible and Care, RC). Jego celem jest poprawa działalności przedsiębiorstwa w zakresie ochrony środowiska, ochrony zdrowia oraz bezpieczeństwa. Program ten dotyczy zwłaszcza sektora chemicznego, który w procesie produkcji wykorzystuje substancje niebezpieczne. Wiele zawartych w nim wytycznych dotyczy redukcji zanieczyszczeń (*Pollution*

Prevention) emitowanych do wszystkich komponentów środowiska. Bardzo ważne jest skupianie się na redukcji tych emisji, w pierwszej kolejności na szczególnie niebezpiecznych. Ponadto dokument zawiera praktyki związane z bezpieczeństwem procesowym oraz bezpieczeństwem i zdrowiem pracowników (*Employee Health and Safety*). Ostatnia grupa praktyk obejmuje zarządzanie produktem (*Product Stewardship*). Jej celem jest zapewnienie działań związanych z ochroną zdrowia, bezpieczeństwem i troską o środowisko oraz starania, by stały się integralną częścią projektowania, wytwarzania, dystrybucji, wykorzystania, recyklingu bądź składowania produktu.

Idea Czystszej Produkcji (CP, Cleaner Production) została przedstawiona przez UNEP (United Nation Environmental Programme) w 30. rozdziale Agendy XXI na Światowym Szczycie Ekologicznym w Rio de Janeiro w 1992 r. W Polsce od 2002 r. funkcjonuje Polski Rejestr Czystszej Produkcji. Idea CP wiąże się ze strategią ochrony środowiska polegającą na ciągłym, zintegrowanym oraz zapobiegawczym działaniu w stosunku do procesów, produktów i usług. Ponadto zmierza do zwiększenia efektywności produkcji i usług oraz redukcji ryzyka dla ludzi i środowiska przyrodniczego. Dodatkowo idea ta propaguje stosowanie obiegów zamkniętych pozwalających na wielokrotne wykorzystywanie strumieni materiałowych, umożliwiając użycie powstałych odpadów. Jeżeli zintegrowanie tych procesów nie jest możliwe w obrębie jednego zakładu, należy poszukać rozwiązań poza nim poprzez wymianę materiałowo-energetyczną z innymi firmami, co staje się źródłem korzyści zarówno ekonomicznych, jak i środowiskowych.

Istotnym i stosunkowo nowym narzędziem w procesie ekologizacji przedsiębiorstw jest także pozwolenie zintegrowane, uregulowane dyrektywą IPPC [*Dyrektywa Rady 96/61/WE...*], którego celem jest zapewnienie zintegrowanego zapobiegania i kontroli zanieczyszczeń wszystkim komponentom środowiska z gwarancją jego ochrony jako całości. Narzędzie to jest pozwoleniem na prowadzenie konkretnego rodzaju działalności, z możliwością korzystania ze środowiska oraz wprowadzania do niego ustalonych wielkości zanieczyszczeń i uciążliwości. Dyrektywa ta wprowadza obowiązek posiadania pozwolenia zintegrowanego przez podmioty gospodarcze prowadzące działalność mieszczącą się w kategoriach wymienionych w Aneksie 1. Dyrektywy. Warunki te są ustalane zgodnie ze standardami BAT (Best Available Techniques) – najlepszej dostępnej techniki w danej kategorii działalności przemysłowej. Dyrektywa tworzy również system zintegrowanego zapobiegania i ograniczania zanieczyszczeń. W ramach transpozycji prawa wspólnotowego jej wymagania znalazły odzwierciedlenie w aktualizowanym prawodawstwie polskim, m.in. w ustawie – Prawo ochrony środowiska [*Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo...*] oraz w ustawie o odpadach [*Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. o odpadach*].

4. Koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu

Koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu jest zgodna z zasadami zrównoważonego rozwoju, obejmując wymiar środowiskowy, ekonomiczny i społeczny. Jej założenia są uznawane za odpowiedź biznesu na wyzwania zrównoważonego rozwoju. Jest określana mianem holistycznej, ponieważ zakłada elementy pochodzące z wielu obszarów oddziaływania przedsiębiorstwa. Bardzo istotne jest dążenie do działania na tych obszarach w sposób zintegrowany.

Komisja Europejska definiuje społeczną odpowiedzialność biznesu jako koncepcję, zgodnie z którą podmioty gospodarcze dobrowolnie decydują się podjąć starania na rzecz lepszego społeczeństwa i czystszej środowiska [*Green Paper...* 2001]. Koncepcji tej poświęcona jest norma ISO 26000, której zadaniem jest usystematyzowanie wiedzy na temat szeroko rozumianej społecznej odpowiedzialności biznesu. W maju 2010 r. w Kopenhadze przyjęto treść pierwszego międzynarodowego standardu CSR (Corporate Social Responsibility). Z założenia norma ta nie będzie formą certyfikacji ani obowiązkowej regulacji, ma natomiast stanowić praktyczny przewodnik po koncepcji odpowiedzialnego biznesu, definiować jego ramy oraz przybliżać wartości i idee.

Wprowadzenie zasad CSR nie jest więc oparte na wymaganiach prawnych i nie ma bezpośredniego związku z działalnością operacyjną przedsiębiorstw. Jednak pomimo braku obowiązku stosowania tej koncepcji wiele firm włącza ją do ogólnej strategii biznesu. Posunięcia takie sprawiają, iż organizacja działająca w sieci skomplikowanych relacji społecznych ma szansę być odbierana jako odpowiedzialna i działająca w sposób etyczny względem otoczenia. Odbiór taki zwiększa szansę zdobycia przewagi konkurencyjnej poprzez wzrost jej wartości pozamaterialnych. Oprócz tworzenia nowych szans istnieje również możliwość lepszej kontroli występowania zagrożeń.

Badania przeprowadzone na przedsiębiorstwach stosujących koncepcję CSR przez zespół Instytutu Badań nad Demokracją i Przedsiębiorstwem Prywatnym w 2007 r. wykazały, iż stosowanie zasad społecznej odpowiedzialności biznesu przynosi wymierne korzyści, o wymiarze ilościowym i jakościowym, firmom, pracownikom i społeczeństwu jako całości. Przedsiębiorstwa te osiągają większy wzrost sprzedaży, większy zysk oraz większe nakłady na inwestycje, ponadto posiadają wysoką płynność finansową. W ramach badania stwierdzono również wzrost zaangażowania pracowników, budowę prestiżu działalności gospodarczej, bardziej efektywne zarządzanie kapitałem ludzkim oraz całą organizacją [Bąk et al. 2007, s. 18].

Wprowadzanie tej koncepcji w organizacji wiąże się z działaniem w następujących obszarach:

- ład organizacyjny,
- prawa człowieka,
- praktyki/aspekty pracownicze,

- środowisko,
- etyka biznesu,
- kwestie związane z klientami/konsumentami,
- rozwój społeczny.

Obszar związany ze środowiskiem obejmuje: zapobieganie zanieczyszczeniom, zmiany klimatyczne, ich ograniczanie i adaptację, ochronę i naprawę szkód w środowisku. Etyka biznesu wiąże się z zapobieganiem defraudacji i korupcji, odpowiedzialnym zaangażowaniem politycznym, uczciwą konkurencją, wspieraniem odpowiedzialności społecznej w łańcuchu dostaw, poszanowaniem praw własności.

5. Gospodarka odpadami

Decydującym warunkiem wzrostu gospodarczego jest wzrost produkcji przy zmniejszającym się wykorzystaniu zasobów. Optymalne wykorzystanie surowców wtórnych zmniejsza koszty produkcji oraz obniża eksploatację trudniej dostępnych zasobów. Racjonalne gospodarowanie odpadami, szczególnie w czasie kryzysu, może znacząco wpływać na zwiększenie bazy surowcowej w gospodarce. Ponadto może przynieść korzyści samym przedsiębiorstwom oraz wszystkim użytkownikom środowiska naturalnego.

W myśl ustawy o odpadach przez gospodarowanie odpadami rozumie się: zbieranie i transport, odzysk oraz unieszkodliwianie odpadów, w tym również nadzór nad takimi działaniami oraz miejscami unieszkodliwiania odpadów [*Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. o odpadach*, rozdz. 1, art. 3, pkt. 1]. W ustawie istotne jest również określenie zasad postępowania z odpadami w sposób zapewniający ochronę życia i zdrowia ludzi oraz ochronę środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, a w szczególności z zasadą zapobiegania powstawaniu odpadów lub ograniczania ich ilości i negatywnego oddziaływania na środowisko, a także odzysku lub unieszkodliwiania odpadów [*Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. o odpadach*, rozdz. 1, art. 1, pkt. 1].

Gospodarka odpadami jest problemem niezwykle złożonym zarówno dla przedsiębiorstwa wytwarzającego odpady, jak i dla całej gospodarki. Dlatego istotny jest reglamentacyjny charakter postępowania z odpadami, ponieważ firmy mające problem z tym kłopotliwym efektem swojej działalności muszą dostosować się do wielu wymagań prawnych regulujących tę kwestię. Dlatego konieczne jest posiadanie pozwolenia na zbieranie, transport, unieszkodliwianie oraz odzysk odpadów. Postępowanie z odpadami ujęte jest w wielu dyrektywach wspólnotowych. Szczególnie istotne są przepisy Dyrektywy Ramowej nr 75/442.

W obecnym turbulentnym otoczeniu przedsiębiorstw i przy wzrastającej konkurencji uwzględnianie ochrony środowiska w projektowaniu strategii stało się koniecznością. Zagadnienia związane z tą sferą zarządzania muszą przenikać inne ważne kwestie w działalności firmy, takie jak: optymalne rozwiązanie pomiędzy kosztami wytwarzania produktów, nakłady inwestycyjne, cenę produktu oraz jego

sprzedaż. Ponadto działania te dają większą szansę zdobycia konkurencyjnej pozycji na rynku. Gospodarka odpadami może więc przynieść przedsiębiorstwu wiele korzyści, umożliwiając wykorzystanie surowców wtórnych, pozyskiwanie energii, zmniejszenie zużycia energii, redukcję kosztów związanych z transportem i składowaniem. Zastąpienie surowców pierwotnych wtórnymi ma wpływ na obniżenie kosztów produkcji przez zmniejszenie: kapitałochłonności, zużycia surowców i materiałów, nakładów pracy oraz kosztów wywozu odpadów; wpływa również na skrócenie procesu produkcyjnego. Korzyści są widoczne w bilansie, ponieważ zapewniają zwrot poniesionych nakładów związanych z przerobem surowców wtórnych. Te, które nie są ujęte w bilansie, widać na zewnątrz przedsiębiorstwa, np. w postaci pożądanego wizerunku, gwarantującego pozytywny odbiór społeczny. Ponadto profity te są oczywiste dla całej gospodarki oraz wszystkich uczestników procesów gospodarczych.

5.1. Technologie bezodpadowe

Jednym ze sposobów gospodarowania odpadami jest stosowanie technologii bezodpadowych. Modyfikacja technologii i urządzeń stosowanych w procesie produkcji sprzyja bardziej efektywnemu wykorzystaniu surowców oraz zmniejszeniu ilości odpadów. Technologia bezodpadowa nie dopuszcza do powstawania odpadów oraz umożliwia pełną eksploatację surowców w procesach przetwórczych. Wdrożenie technologii bezodpadowej może również zmniejszyć zużycie energii elektrycznej, cieplnej oraz pary technologicznej. Stosowanie tego typu technologii obniża materiałochłonność, zmniejsza straty w środowisku oraz koszty eksploatacji. Jest to istotne dla całej gospodarki, pozwalając zwiększyć produkcję i ograniczyć import surowców. Technologie bezodpadowe uwzględniają wiele aspektów:

- aspekt techniczny wiąże się z wykorzystaniem surowców wraz z powstającymi w którejś fazie odpadami,
- aspekt ekonomiczny wynika z konieczności zastosowania efektywnych procesów przerobu surowca oraz spełniania warunku pełnego zużycia materiałów, łącznie z ewentualnie powstającymi odpadami,
- aspekt ekologiczny wiąże się z niedopuszczeniem do zanieczyszczenia środowiska naturalnego,
- aspekt socjologiczno-psychologiczny ma związek z motywacją ludzi do poprawy warunków czerpania przez społeczeństwo z dóbr środowiska naturalnego [Rosik-Dulewska 2000, s. 37].

5.2. Recykling

Recykling jest terminem nieodłącznie związanym z gospodarką odpadami i zaczął cieszyć się dużym zainteresowaniem w latach 80. Wynikało to z wysokich kosztów transportu i składowania odpadów [Lewandowski 2000, s. 108]. Przez pojęcie recyklingu rozumie się taki odzysk, który polega na powtórnym przetwarzaniu substancji lub materiałów zawartych w odpadach w procesie produkcyjnym w celu uży-

skania substancji lub materiału o przeznaczeniu pierwotnym lub innym, w tym też recykling organiczny, z wyjątkiem odzysku energii [Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. o odpadach, rozdz. 1, art. 4, pkt. 17].

W procesie tym surowiec wtórny z wyeksploatowanych, wybrakowanych lub uszkodzonych wyrobów jest wykorzystywany w systemie cyklicznym. Warunek użycia wyrobów w tym procesie wynika z faktu, iż są wykonane z materiałów odnawialnych. Recykling przynosi gospodarce znaczące zyski ekonomiczne, przykładowo co najmniej 1,5-2 razy przedłuża się okres eksploatacji wysypisk odpadów komunalnych w porównaniu z wysypiskami odpadów niesegregowanych. Ponadto ograniczona przez segregację masa odpadowa zmniejsza co najmniej 1,5-2 razy koszty transportu OKS (odpadów komunalnych stałych) składanych na wysypisku [Rosik-Dulewska 2000, s. 42].

Dla przedsiębiorstw szczególnie istotne jest pozyskiwanie i zastosowanie surowców wtórnych z odpadów produkcyjnych. Recykling odpadów obejmuje trzy fazy: pozyskiwania, uzdatniania i gospodarczego przeznaczenia. W fazie pozyskiwania i uzdatniania dochodzi do przekształcania odpadów w surowce wtórne. Pozyskiwanie może być odpłatne lub nieodpłatne. Może obejmować odpady zarówno poużytkowe, jak i poprodukcyjne. Uzdatnianie wiąże się z licznymi działaniami, polegającymi na: segregacji, czyszczeniu, rozdrabnianiu, przetapianiu, granulowaniu. W niektórych procesach przetwórczych powstają również inne odpady, które także mogą zostać użyte do wytworzenia innych wyrobów. Przekształcanie odpadów w surowce wtórne jest związane z uzdatnianiem. Proces ten może odbywać się w obiegu zamkniętym, czyli wewnątrzzakładowym, lub otwartym, w innych wyspecjalizowanych przedsiębiorstwach. Odpady można wykorzystywać w różnych obiegach, np.:

- jednorodnym, gdzie są użyte do wytwarzania takiego samego wyrobu, z jakiego powstały;
- różnorodnym, gdzie uczestniczą w produkcji innych wyrobów;
- energetycznym, kiedy służą do wytwarzania energii cieplnej;
- zastępczym, kiedy są okresowo utylizowane ze względu na określone uwarunkowania.

5.3. Termiczne przekształcanie odpadów

Termiczne przekształcanie odpadów jest częścią kompleksowego programu gospodarki odpadami. Zakłada on, iż termicznemu przekształcaniu powinna być poddawana jedynie ta pozostałość, która utraciła walory użytkowe podczas wcześniejszych procesów utylizacji. Pozostałość ta może zostać w takim przypadku użyta jako surowiec energetyczny. W tym celu zakłada się spalarnie lub współspalarnie odpadów. Współspalarnia odpadów jest obiektem stosunkowo nowym. Celem spalarni jest termiczne przekształcanie odpadów, natomiast współspalarni – wytwarzanie energii lub produktów materialnych. W procesie termicznego przekształcania odpadów można osiągnąć wiele korzyści, takich jak: destrukcja i redukcja substancji

szkodliwych, neutralizacja stałych i gazowych produktów spalania, pozyskanie energii zawartej w odpadach.

Unieszkodliwianie odpadów oraz przetwarzanie zawartej w nich energii może być przeprowadzane poprzez proces pirolizy (odgazowywania). Polega on na zmniejszeniu objętości i ciężaru odpadów oraz zmagazynowaniu ich wartości kalorycznej.

Przerób odpadów na paliwo stałe jest bardzo korzystny dla środowiska, ponieważ powoduje niższą emisję zanieczyszczeń niż spalanie całej masy odpadów komunalnych. W procesie tym otrzymuje się paliwo zastępcze, np. brykiety, bele, pył.

Od wielu lat wiele uwagi poświęca się wykorzystaniu niekonwencjonalnych odnawialnych źródeł energii. Głównym celem takich przedsięwzięć jest ochrona zasobów naturalnych oraz obniżenie kosztów ich pozyskania. Energia z odpadów może być pozyskiwana w następujących formach: biogazu ujmowanego ze składowisk, biomasy lub mieszanek palnych.

W ciągu ostatnich kilku lat obiektem szerokiego zainteresowania są tzw. paliwa alternatywne z odpadów. Paliwami alternatywnymi (wtórnymi, zastępczymi) mogą być odpady stałe i ciekłe, komunalne i przemysłowe, wytwarzane zarówno w strefie socjalno-bytowej, jak i w zakładach przemysłowych. Głównym ich odbiorcą jest przemysł cementowy oraz energetyki zawodowej.

6. Gospodarka odpadami w Polsce

Coraz więcej przedsiębiorstw w Polsce podejmuje liczne działania wskazujące na rosnące zainteresowanie zarówno osiaganiem, jak i demonstrowaniem postępu w zakresie ochrony środowiska. Zabiegi te są nie tylko związane z monitoringiem i kontrolą oddziaływania na środowisko, ale także obejmują związki kooperacyjne z dostawcami surowców, materiałów oraz odbiorcami gotowych produktów. Niektóre przedsiębiorstwa dbają o redukcję negatywnego oddziaływania na środowisko ze względu na prowadzenie własnej działalności gospodarczej, inne rozszerzają swoją działalność w kierunku gospodarczego wykorzystywania odpadów, również wygenerowanych przez inne podmioty.

W Polsce jest coraz więcej jednostek świadczących usługi związane ze zbiórką, selekcją odpadów i ich składowaniem oraz z utylizacją odpadów przemysłowych, medycznych i chemicznych. W zakres ich działań wchodzi również unieszkodliwianie odpadów niebezpiecznych oraz płynnych, a także mechaniczne niszczenie i unieszkodliwianie odpadów elektronicznych. Ich klientami są przedsiębiorstwa korzystające ze świadczonych usług w ramach outsourcingu.

W Polsce istnieje kilkadziesiąt firm stosujących różne metody postępowania z odpadami. Wiele z nich prowadzi ograniczoną działalność, dotyczącą jednego lub kilku różnych odpadów, lub też działalność tylko dla macierzystego zakładu jako spółka stowarzyszona. Możliwości aktualnie istniejących odbiorców odpadów są duże, można je oszacować na setki tysięcy ton rocznie. Jednak zaniedbania w zakresie racjonalnego rozwijania gospodarki odpadami w Polsce niosą wiele wyzwań.

Od kilku lat rozważa się możliwości wykorzystania do unieszkodliwiania niektórych grup odpadów cementowni [Stowarzyszenie Polskich Przedsiębiorców...]. Jednym z przykładów popularnego użycia surowca w procesie recyklingu może być uzdatnianie stłuczki szklanej, szczególnie opłacalne dla hut szkła, bo pozwalające na duże oszczędności energii: ciepło do wytopienia szkła ze stłuczki wynosi ok. 66% ciepła do wytopienia szkła z zestawu szklarskiego (głównie z piasku). 1 kg stłuczki zastępuje też 1-2 kg innych surowców, obniżając przez to materiałowe koszty produkcji. Ocenia się, że 1 t stłuczki pozwala zaoszczędzić ok. 250 kg sody oraz 800 kg piasku. Ponadto zastosowanie stłuczki pozwala znacząco ograniczyć emisję szkodliwych gazów (przede wszystkim węglanów, azotanów i siarczanów) oraz pyłów [<http://www.bankier.pl/wiadomosc/Krynicky-Recykling>]. Przykładem nowoczesnej instalacji technologicznej do uzdatniania stłuczki szklanej opakowaniowej oraz samochodowej jest Krynicky Recykling SA – rocznie przetwarza aż 135 tys. t szkła.

Kolejnym przykładem przedsiębiorstwa podejmującego działania z ochrony środowiska na skalę krajową jest MO-BRUK SP.K. Oferuje ono usługi w zakresie odbioru, odzysku i recyklingu przyjmowanych odpadów; posiada także składowiska odpadów innych niż niebezpieczne z kwaterą na odpady azbestowe. Od 1997 r. funkcjonuje Zakład Odzysku Odpadów w Korzennej, w którym została wdrożona własna technologia unieszkodliwiania i odzysku odpadów. Ponadto od 2004 r. istnieje zakład recyklingu odpadów niebezpiecznych i innych niż niebezpieczne w Wałbrzychu. Odzysk odpadów odbywa się także w zakładzie produkcji paliw alternatywnych w Krasach, gdzie z odpadów są produkowane paliwa alternatywne przeznaczone do wykorzystania przez przemysł cementowy.

Istotnym problemem ekologicznym jest wyeksploatowany olej silnikowy i przekładniowy. Przepracowany olej zawiera składniki, które są pochodną ropy naftowej lub bazy syntetycznej, oraz dodatki poprawiające jego właściwości, tzw. ulepszacze, a także metale ciężkie. Składniki te są wyjątkowo niebezpieczne dla środowiska naturalnego. Kwestia olejów przepracowanych stawała się coraz bardziej znacząca wraz z rozwojem motoryzacji i pojawianiem się nowych urządzeń technicznych wykorzystywanych w procesie produkcji. Wciąż wzrastająca ilość olejów silnikowych, które utraciły swoje właściwości, stanowiła dla środowiska poważne zagrożenie.

Polska jako pierwszy kraj na świecie rozpoczęła odzysk surowca z tego niebezpiecznego odpadu na skalę ogólnokrajową. Obecnie odpady olejowe poddawane są procesowi odzysku lub unieszkodliwiania samodzielnie przez przedsiębiorcę lub za pośrednictwem organizacji odzysku [*Ustawa z dnia 11 maja 2001 r. ...*]. Najbardziej korzystne z punktu widzenia ekologii jest odzyskiwanie zawartych w olejach przepracowanych olejów bazowych. Proces ten odbywa się przez usunięcie zużytych dodatków oraz produktów rozkładu i koksowania obecnych w olejach po eksploatacji. Jednostką zajmującą się zbiórką i recyklingiem w Polsce jest Konsorcjum Olejów Przepracowanych Organizacja Odzysku SA. Sieć zbiórki obejmuje aż 19 miast w Polsce, a następnie niebezpieczne substancje trafiają do przedsiębiorstw posiadających odpowiednie warunki do ich odzysku [<http://www.konsorcjum.je>].

dlicze.com.pl/zbiorka/siec.html]. Należy do nich Rafineria Nafty Jedlicze posiadająca nowoczesną instalację opartą na technologii hydrotorafinacji. Inne jednostki to: Rafineria Jasło, Rafineria Nafty Glimar, Rafineria Trzebinia, Południowe Zakłady Rafineryjne Naftopol Oddział Kędzierzyn-Koźle, firma Mercar w Poznaniu, Przedsiębiorstwo Kruszyw Lekkich „Keramzyt” w Mszczonowie. Odpady olejowe są również spalane w spalarniach odpadów wspólnie z innymi odpadami (np. w Zakładach Chemicznych Rokita w Brzegu Dolnym, w Spalarni Lobbe w Dąbrowie Górniczej), poddawane oczyszczaniu – odwadnianiu (AWAS Polska w Warszawie, Ship-Serwice Szczecin), unieszkodliwiane poprzez biodegradację (Ekol Projekt International z Długołęki, Ekobau Oddział Opole), unieszkodliwiane chemicznie, m.in. w instalacjach firm Aqua, Remtech.

7. Zakończenie

Proces ekologizacji oraz działania z nim związane mogą przyczynić się do minimalizacji skutków kryzysu. Doskonalenie systemów zarządzania środowiskowego w firmach, zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz przyjętą polityką środowiskową państwa, pozwala nie tylko na szybsze wychodzenie z kryzysu, ale również na tworzenie warunków, które w przyszłości pomogą ograniczać zagrożenia kryzysami, a także łagodzić ich skutki. Ponadto zarządzanie przedsiębiorstwem respektujące zasady zrównoważonego rozwoju i działania zgodne z zasadami społecznej odpowiedzialności biznesu oddziałuje pozytywnie na relacje pomiędzy uczestnikami procesów gospodarczych, zarówno w przedsiębiorstwie, jak i poza nim. Działania, o których mowa, są korzystne również dla samych podmiotów gospodarczych, umożliwiając ich rozwój poprzez ograniczanie kosztów związanych ze zużyciem surowców, materiałów czy energii niezbędnej w procesach produkcyjnych. Dlatego tak ważne jest wykorzystanie szans, jakie daje racjonalna gospodarka odpadami. Stosowanie technologii bezodpadowych, recykling, odzysk energii z odpadów – mogą przynosić wiele korzyści przedsiębiorstwu, a także może ono świadczyć tego typu usługi jednostkom zewnętrznym. Działania te wiążą się więc z możliwością rozszerzania działalności i znajdowania własnej niszy rynkowej na nowych rynkach. Z drugiej strony prowadzenie takiej polityki jest korzystne dla środowiska naturalnego przez mniejszą jego eksploatację oraz emisję zanieczyszczeń do jego poszczególnych komponentów. W Polsce jest wiele przykładów firm, które rozwijają działalność w tym zakresie oraz posiadają bogatą ofertę usług dla innych podmiotów stawiających na racjonalną gospodarkę odpadami.

Literatura

- Bąk M., Bednarz P., Kulawczuk P., Rataj R., Szcześniak A., Zając P., *Analiza korzyści ekonomicznych ze stosowania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR) w polskich przedsiębiorstwach*, Instytut Badań nad Demokracją i Przedsiębiorstwem Prywatnym 2007, http://www.iped.pl/publikacje/Analiza_korzyści_ekonomicznych_csr.doc, [w:] T. Gasiński, G. Piskalski, *Zrównoważony biznes. Podręcznik dla małych i średnich przedsiębiorstw*, Ministerstwo Gospodarki, Centrum CSR PL, Warszawa 2009.
- Dyrektywa Rady 96/61/WE z dnia 24 września 1996 r. w sprawie zintegrowanego zapobiegania i kontroli zanieczyszczeń*, Council Directive 96/61/EC concerning integrated pollution prevention and control (IPPC).
- Green Paper for Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility*, COM(2001) 366 final, Bruksela 2001.
- Jabłoński J., *Zarządzanie środowiskowe jako warunek ekologizacji przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2001.
- Lewandowski J., *Zarządzanie środowiskiem w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2000.
- Matuszak-Flejszman A., *Determinanty doskonalenia systemu zarządzania środowiskowego zgodnego z wymaganiami normy ISO 14001*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2010.
- Rosik-Dulewska Cz., *Podstawy gospodarki odpadami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Stowarzyszenie Polskich Przedsiębiorców Gospodarki Odpadami, <http://www.sppgo.pl/odbiorcy.php>.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. o odpadach*, DzU 2001, nr 62, poz. 628.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska*, DzU 2008, nr 25, poz. 150.
- Ustawa z dnia 11 maja 2001 r. o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej i opłacie depozytowej*, DzU 2007, nr 90, poz. 607.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o krajowym systemie ek zarzadzania i audytu (EMAS)*, DzU 2004, nr 70, poz. 631 z późn. zm.

Źródła internetowe

- <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Krynicki-Recykling>.
<http://www.konsorcjum.jedlicze.com.pl/zbiorka/siec.html>.

THE SIGNIFICANCE OF ECOLOGIZATION OF ENTERPRISES' ACTIVITY FOR THE LIMITATION RESULTS OF ECONOMIC CRISIS

Summary: The economic and financial crisis touching several economic sectors showed the importance of sustainable development for the economy. The attempt of environmental hazard reduction which is the result of human activity is seen in the European Union legislation and in the harmonization of national laws systems of EU member countries. For Polish enterprises ecologization process started to be a more and more significant proceeding due to sustainable development rules, connected with the improvement of environmental management systems and the implementation of new tools. The activity relating to waste recovery, use of materials of recycling process, energy – reduction and limitation of pollution emissions to several environmental components brings economic benefits and is connected with the cost reduction. It gives enterprises the chance of improvement of their positions on the market increasing the number of purchasers and even widening their business activity on different markets.

Keywords: ecologization, waste management, ISO 14001 standard, EMAS standard, Integrated Pollution Prevention and Control, CSR.